

PANDÉMIA IDEJÉN FELLÉPŐ HIÁNYHELYZETEK MIATT KIÉLEZŐDŐ ERKÖLCSI PROBLÉMÁK

MISKOLCZI BODNÁR PÉTER
egyetemi tanár (KRE AJK)

A covid-19 vírus rávilágított arra, hogy a fertőzés megelőzésére alkalmas eszközök mennyisége és a megbetegedett emberek gyógyítására hivatott egészségügyi szolgáltató rendszer kapacitása még a legfejlettebb államokban sem igazodik egy világméretű járványhelyzetben felmerülő ellátási igényekhez. A hírekből tudomást szerezhettünk arról, hogy Olaszországban nem volt elegendő lélegeztető gép. Hazánkban is voltak időszakok, amikor egyes boltokban nem lehetett kézfertőtlenítő folyadékot, szájmaszkot, az egész arcot elfedő plexi védőt kapni. Hiány volt a vírushatózó megállapításához szükséges tesztkészletekből. Jelen sorok írásakor még csak bizakodhatunk abban, hogy a nem túl távoli jövőben elkészül a védőoltás, de az is előre látható, hogy kezdetben nem jut majd mindenkinek. A súlyosan megfertőzöttek a világ számos pontján szembesültek azzal, hogy nem volt elegendő kórházi ágy, az orvosok és szakápolók száma nem igazodott a betegek létszámához. A betegség legyőzése érdekében használható gyógyszerek nem állnak kellő mennyiségben rendelkezésre a pandémia második hullámának elején sem. Tanulmányunk a jelzett hiányjelenségeknek és azok felszámolására irányuló intézkedéseknek csak egy kis szeletét érinti. Nem térünk ki az egészségügyi, azon belül a kórházi kapacitások kérdésére,¹ az egészségügyi kutatások könnyítésére,² a vakcina és a hatásos gyógyszerek kifejlesztését segíteni hivatott intézkedésekre,³ a rendelkezésre álló készítmények megőrzésére,⁴ a más célra használt gyógyszerek és hatóanyagok vírus elleni

- 1 Jelezzük, hogy Magyarországon a 1101/2020 (III. 14.) Korm. határozat büntetés-végrehajtás országos parancsnoka vezetésével megalakította a Mobil Járványkórház Létrehozásáért Felelős Akciócsoportot, amelyek feladata a mobil járványkórház felállítása érdekében szükséges azonnali intézkedések végrehajtása.
- 2 A 63/2020. (III. 24.) Korm. rendelet szolt az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány megelőzése, illetve következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében elrendelt veszélyhelyzet során az orvostudományi kutatásokkal kapcsolatos intézkedésekről.
- 3 Hazánkban a 67/2020. (III. 26.) Korm. rendelet javítani igyekezett a gyógyszerellátáson, a 99/2020. (IV. 10.) Korm. rendelet a szükséghelyzet idejére adminisztratív könnyítést vezetett be a gyógyszer engedélyezés terén.
- 4 A költségvetési forrásból beszerzett egészségügyi készletek felhasználásának ellenőrzé-

küzdelem céljára történő akadálymentes igénybe vételére,⁵ és a felhasználás helyek közötti megfelelő elosztására.⁶

Vizsgálatunk a hétköznapi forgalomban kapható termékek szűkösségével kapcsolatos erkölcsi problémákra hívja fel a figyelmet. A járvány megfékezéséhez kapcsolódó eszközök terén folyamatosan megfigyelhető valamilyen hiány. Tanulmányunk azokat az etikai kérdéseket emeli ki, amelyek egyrészt a hiány keletkezésével kapcsolatosak, másrészt az említett hiányok kezelése kapcsán merülnek fel. Miközben a szerző alapvetően az etikai kérdésekre koncentrálnak, igyekszik felmutatni az éppen vizsgált jelenség jogi és közgazdasági megítélését, utóbbi keretében főleg a kereslet és a kínálat kapcsolatát. Az etikai, jogi és közgazdasági szempontok összevetése során a tanulmány folyamatosan váltogatja a vizsgálati síkokat, az általában érvényesülő megítélésen túlmenően jelezve azt, hogy az egészségügy eleve egy speciális terület, ahol a törvényszerűségek nem mindig eredeti formájukban érvényesülnek, az egész világra kiterjedő járvány idején pedig még az egészségügyre általában jellemző helyzet is megváltozik.

Tekintettel arra, hogy kiindulópontunk a hiány, célszerűnek látszik annak vizsgálata is, hogy az állami beavatkozás mennyiben segíthet a hiányok

sére a rendészetért felelős miniszter javaslatot tesz – szükség esetén a Koronavírus-járvány Elleni Védekezésért Felelős Operatív Törzs véleményének kikérését követően – az egészségügyi intézményhez kórházparancsnok kirendelésére. [72/2020. (III. 28.) Korm. rendelet a kórházparancsnokról és az egészségügyi készlet védelméről 2. §]

- 5 A gyógyszerészeti államigazgatási szerv a covid-19 koronavírus megbetegedések kezelése érdekében a Gytv. 25. § (6) és (6a) bekezdése alapján kiadott engedélyekben szereplő gyógyszerek hatóanyagainak listáját a honlapján közzéteszi. A Gytv. 25. § (6) és (6a) bekezdésétől eltérően nem szükséges engedély az (1) bekezdés szerinti listán szereplő hatóanyagot tartalmazó gyógyszerek a covid-19 koronavírus megbetegedések kezelése érdekében a forgalomba hozatali engedélyben jóváhagyott alkalmazási előírásában nem szereplő javallatban történő rendeléséhez, illetve alkalmazásához. [67/2020. (III. 26.) Korm. rendelet az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány megelőzése, illetve következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében elrendelt veszélyhelyzet során történő gyógyszerellátással kapcsolatos intézkedésekről 3. § (1) (2) bek.]
- 6 A veszélyhelyzet ideje alatt az egészségügyi oxigén alkalmazási körébe tartozó egészségügyi ellátások során a bentlakásos szociális intézmény az egészségügyi oxigén beteg részére történő kiszolgáltatásával összefüggésben – az ellátás egyéb szakmai feltételeinek megléte esetén – az azonos ellátást fekvőbeteg-ellátás keretében nyújtó egészségügyi intézménnyel egy tekintet alá tartozik. Az (1) bekezdésben meghatározottakon túl a bentlakásos szociális intézményben gondozott beteg részére vényen rendelt és kiszolgáltatott egészségügyi oxigén a vény beteg által történő aláírásának hiányában is kiszolgáltatható, és a társadalombiztosítási támogatás körében elszámolható. [100/2020. (IV. 10.) Korm. rendelet az egészségügyi oxigénnel kapcsolatosan a veszélyhelyzet idején alkalmazandó szabályokról 1. §]

csökkentését, megszüntetését. Miközben rámutatunk arra, hogy különleges helyzetekben a kormány és egyes központi közigazgatási szervek fellépése, aktív szerepvállalása etikailag elvárt lehet, arról sem szabad megfeledkezni, hogy piaci viszonyok mellett az államnak a gazdasági folyamatokba történő beavatkozása kivételes jelenség, amire az állam nincs is felkészülve.

1. Az árak piacszabályozó szerepe

A kereslet és a kínálat összhangját piacgazdasági körülmények között alapvetően az áremelkedés és a magasabb árakban megtestesülő nagyobb profit által ösztönzött beruházások teremtik meg. A keresett termék ára növekszik, és az áremelkedés hatást gyakorol mind a keresletre, mind a kínálatra. Az első egyensúly rövidtávon alakul ki, mivel a magasabb árat néhányan nem tudják megfizetni, ami valamelyest csökkenti a fizetőképes keresletet. Ez az egyensúlyi állapot a korábbinál alacsonyabb eladott mennyiség kapcsán jön létre. Hosszabb távon jelentkezik az áremelkedés közvetett kínálatbővítő hatása. A magasabb ár nagyobb profitot tartalmaz, amely arra ösztönzi a befektetőket, hogy növeljék a keresett termékek gyártását. A növekvő termékmennyiség lépésről-lépésre kialakítja a kereslet és a kínálat új egyensúlyát, immár nagyobb eladott árumennyiséggel. Mindkét egyensúlyi helyzet a kínálat és a fizetőképes kereslet között jön létre, de a második egyensúly – a kínálat bővülése nyomán csökkenő árakra tekintettel – jobban közelíti a valós keresletet és a kínálat összhangját.

Az árváltozási automatizmus működésének több hátránya is van. Az első hátrány az, hogy kezdetben csak a megemelkedő árak megfizetésére is képes vásárlók jutnak hozzá a termékhez, mások kénytelenek szembenézni azzal, hogy nem tudják megvásárolni mindazt, amire igényük lenne, tehát az egyensúlyi helyzet csak a fizetőképes kereslet és a kínálat között alakulhat ki, a teljes szükséglet (kereslet) és a kínálat nem kerül egyensúlyba.⁷ A piaci automatizmus másik hátránya az, hogy a nagyobb nyereséget biztosító területekre való tőkeátcsoportosítás és a gyártás megkezdése, felfuttatása időigényes. Emiatt a nagyobb árumennyiséggel kialakuló második egyensúly bekövetkeztére várni kell. A harmadik – témánk szempontjából kevésbé jelentős – hátrány az, hogy a gyártási kapacitások szükséges mértékét nehéz

7 Az okozott hátránynál kisebb mértékű – de említésre méltó – előnyt jelent az, hogy a megemelkedő árak nem kedveznek az indokolatlan felhalmozásnak. A magas árak miatt a vásárlók többsége csak az aktuális szükségletének megfelelő mennyiséget vásárol, mert ennél többet nem tud megfizetni. Emiatt a növekvő keresletű termék a vásárlók szélesebb köréhez jut el, mintha – az alacsony árakat kihasználva – egyesek készleteket halmozának föl.

pontosan meghatározni, így az egymástól független, párhuzamos bővítések egy idő után túlkínálatot eredményeznek.

A növekvő keresletű termékek áremelkedése folytán a potenciális vevők egy része nem jut hozzá a termékhez. Lehetséges, hogy van egy időszak, ami alatt még a magas árak ellenére fizetőképes kereslet sem elégíthető ki teljes mértékben. Kialakul a hiány.

2. Egyes termékek és szolgáltatások iránti kereslet hirtelen növekedése pandémia idején

2.1. Védőfelszerelések iránti kereslet-növekedés

Az olaszországi híreket és számadatokat hallva hirtelen hazánkban is megnőtt a kereslet a szájmaszkok és kézfertőtlenítők⁸ iránt.

2.2. A védőfelszerelések túlárazása

Ahogy csökkentek a bolti készletek – tisztelet a kivételnek – úgy nőttek az árak. Egyszer használatos maszkokért kétezer forintot, egy féldecis kézfertőtlenítőért ezer forintot is elkértek, amely értékek többszörösen meghaladták a járványt megelőzően alkalmazott árakat (túlárazás).

2.3. A jelenség nézőpontjai

A túlárazást a jog, a közgazdaságtan és az etika eltérő szempontból közelíti meg, és – részben – eltérően ítéli meg.

A jogágak közül a magánjog és a versenyjog nézőpontjait emeljük ki.

A magánjog azt tekinti legfontosabb körülménynek, hogy ezek az eszközök szabadáras termékek, így a magas eladási ár nem volt jogsértő.

A versenyjog valamivel árnyaltabban ítéli meg a kérdést. A versenyjog védi

8 A járvány első hulláma hazánkban enyhébb lefolyású volt, mint Olaszországban és Spanyolországban. Ezt a hiánycikkek körének különbsége is tükrözte. Olaszországban volt olyan időszak, amikor koporsókból nem volt elegendő. Hazánkban a halottak száma nem okozott ilyen hiányt. A karanténra való felkészülés ugyan Magyarországon is azt eredményezte, hogy a háztartások nagyobb mértékű bevásárlásokat hajtottak végre, de alapvető élelmiszerek nem tűntek el a boltok polcairól. Egy-egy városban bizonyos termékekből elfogyott a bolti és nagykereskedelmi készlet (pl. egészségügyi papírból Szegeden átmeneti hiány volt). Ezt a hiányt azonban a belföldi készletek átcsoportosításával a kereskedelem gyorsan megszüntette.

a versenyt, mert a versenyhelyzet általában akadályát képezi annak, hogy egy-egy eladó kiugróan magas ellenértéket kérjen egy olyan termékért, amely a piacon egy szűk ársávban ingadozik. A vevők ugyanis tájékozódnak az árakról és csak kivételes esetekben hajlandók a piaci értéket meghaladó vételárat megfizetni. A pandémia kapcsán azonban a védőeszközök értékesítői között megszűnt a versenyhelyzet a készletek apadása miatt, az áremelkedés így nem meglepő. A versenyjog számára az a fontos, hogy az árak elszabadulása visszavezethető-e az értékesítők megállapodására, esetleg egy gazdasági erőfölényben lévő vállalkozás magatartására. A versenyjog tiltja a kartellt és a gazdasági erőfölénnyel való visszaélést, ezek hiányában viszont nem lép fel a túlárazással szemben.

A közgazdaságtan törvényszerűséget lát a kereslet és a kínálat alakulása között. Közgazdászok számára magától értetődő az, hogy emelkedik annak a terméknek az ára, amely iránt megnövekszik a kereslet, viszont az árnövekedés – a kínálat bővülése folytán – csak átmeneti.

Az etikai értékítélet nem esik feltétlenül egybe sem a jogi, sem a közgazdasági értékeléssel. A nagykereskedők, a kiskereskedők, gyógyszertárak meggyőzhették magukat a kereslet-kínálat közgazdasági törvényszerűségével, de a túlárazás – ami esetleg jogszerű és közgazdaságilag indokolható – nem tekinthető automatikusan etikusnak.

2.4. Az áralkalmazás etikai értékelése

2.4.1. Magas ár – túlzó ár

A gyakorlatban sokszor nehéz egy-egy vagyontárgy valódi értékének a megállapítása. A leegyszerűsítő marxi nézet, amely szerint a termék előállításához szükséges munka mennyisége határozza meg az értéket, legfeljebb kiindulópontként fogadható el. Valójában sokféle körülmény befolyásolja azt, hogy a potenciális vevők mit tekintenek értéknek. Ilyen befolyásoló tényező lehet a divat, a márka, – jobb esetben – a termék környezetbarát jellege, a felhasználási helyhez közeli előállítása, stb.

A piaci érték mellett a terméknek lehet előszereteti értéke is, amely csak a vevők bizonyos körét, esetleg csak egy személyt befolyásol, de számára a mások által reálisnak tekintett árnál sokkal magasabb összeg megfizetése is indokolt lehet.

2.4.2. A túlárazás etikai értékelése általában

Önmagában azt a jelenséget, hogy egy termékért a reális árat jelentősen meghaladó vételárat kérnek, nem feltétlenül tekintjük minden esetben etikátlannak.

Szűkebb témánktól messze vezetne annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy vajon etikus-e befolyásolni a potenciális vevőket annak érdekében, hogy egy bizonyos márkát vásároljon. A márkahűség kialakítása, a speciális védjeggyel ellátott termék iránti elkötelezettség, elfogultság kiépítése egyre inkább elfogadottá válik. A megkérdezettek többsége valószínűleg nem tekintené etikátlannak azt a gyakorlatot, hogy a kis szériában előállított sportkocsikért aránytalanul magas árat kérnek. A gondolatmenet lezárásaként tehát azt rögzíthetjük, hogy a túlárazás nem minden esetben etikátlan.

2.4.3. A védőfelszerelések túlárazásának etikai megítélése pandémia idején

A tanulmányukban vizsgált helyzet több szempontból is eltér az eddig bemutatott szituációktól.

Egyrészt megállapítható, hogy az említett egészségvédő termékeket korábban alacsonyabb áron hozták forgalomba, tehát egyértelmű a túlárazás. Ezeknek a termékeknek nem a vevő által különösen nagyra tartott minőségét, még csak nem is a vásárló speciális kötődése miatti előszereteti értékét kell megfizetni.

Megítélésem szerint etikai szempontból fontos a termékek funkciója, nevezetesen, hogy a megfertőződés esélyét számottevően csökkentő eszközök árát emelték. Jelentőséggel bír a helyzet is, nevezetesen az a társadalom nagy részét elöntő félelem, amikor az emberekben hirtelen tudatosult az, hogy nem a világ másik végét sújtó problémáról van szó, hanem már egy közeli országban okoz százszázalékos megbetegedést és tömeges halált a koronavírus. Ilyen körülmények között – álláspontom szerint – etikai szempontból elmarasztható az az árképzési gyakorlat, amely a járványhelyzetben életmentőnek minősülő termékekre a helyben szokásos mértékű haszonkulcsot számottevően meghaladó árrést alkalmaz.

Az a körülmény sem adhatna elégedettségre okot, ha a kereslet és a kínálat egyensúlyba kerülne. Ugyanis az a tény, hogy a vásárlók egy része nem képes megfizetni a magasabb árat azt eredményezi, hogy lesznek olyan személyek, akik nem képesek egyénileg védekezni a fertőzéssel szemben.

3. Kiegészítő megoldások iránti igény

Az áremelkedés csak komoly hátrányok mellett⁹ teremt rövid és hosszú távon egyensúlyt a kereslet és a kínálat között, ráadásul a túlárzás etikai problémákat is fölvet. Kijelenthető az, hogy a járvány megelőzése, terjedési sebességének a csökkentése nem valósul meg önmagában a piaci árszabályozás révén. Az árak piacszabályozó szerepe az egészségügyben általában sem kellően hatékony, pandémia idején különösen nem az.

Egyes termékek hiánya valójában a piacgazdaságban ritka jelenség.¹⁰ A kereslet és a kínálat összhangjának a megbomlása piaci körülmények között jellemzően a fizetőképes kereslet korlátozott volta miatt következik be (keresletkorlátozott hiány). A védőeszközök elégtelen mennyisége a hiány egy másik fajtájához, az erőforráskorlátozott hiányhoz sorolható. Az ilyen hiány tipikus okaiként Kornai az alábbiakat említi: „Ide tartoznak a szóban forgó pillanatban a vállalatnál rendelkezésre álló anyag-, félkésztermék és alkatrész készletek, a meghatározott szakképzettséggel és egyéb képességekkel rendelkező, a munkahelyen éppen megjelent dolgozók, a meghatározott műveletek elvégzésére alkalmas, működőképes gépek és felszerelések és így tovább. Ezek és csak ezek a fizikai erőforrások vehetők igénybe a termeléshez.”¹¹

A vállalkozás akkor működik hatékonyan, ha termelését a várható keresleti szinthez igazítja, nem rendel szükségesnél több nyersanyagot, nem tart fölösleges készletet, nem foglalkoztat az indokoltnál több munkást. A kereslet előre nem látható növekedése tehát olyan helyzetben éri a vállalkozást, amelyben rövid időn belül képtelen úgy átalakítani a termelését, hogy kielégítse a termékei iránt ugrásszerűen megnövekedett igényeket. Ilyen helyzetben szükség van nem piaci jellegű megoldások alkalmazására, amelyek egyrészt felgyorsíthatják a vállalkozások alkalmazkodási folyamatát, másrészt más módon enyhíthetik a kialakult hiányt. Ebben a pontban áttekintjük azt, hogy mely szervezetektől várható olyan beavatkozás, amely alkalmas lehet a hiányok megelőzésére, de legalábbis csökkentésére, gyors megszüntetésére.

9 A termék iránt növekvő kereslet – a növekvő árakra tekintettel – hosszabb távon a kínálat bővülését eredményezi, de nem küszöböli ki azt, hogy a termékből átmenetileg kevesebb legyen a piacon, mint amennyi eladható lenne.

10 Kornai János a nagy konjunkturális fellendülések idejét, a háborúkat és az energiahiányt említi kivételekként. KORNAI János: *A hiány*. Harmadik kiadás. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1989, 18.

11 Uo. 39.

3.1. Állami intézkedések

A piaci mechanizmusok nem kellő működése esetén az állami beavatkozás jelenthet megoldást. A legismertebb állami tevékenység az anticiklikus gazdaságpolitika, amelynek keretében az állam a piaci fellendülések idején visszafogja gazdasági aktivitását, ezzel 'húti' a gazdaságot, míg válság idején – jellemzően infrastrukturális – beruházásokba fog, mellyel munkahelyeket teremt, az új dolgozóknak juttatott jövedelem növeli a keresletet, élénkíti a gazdaságot. Logikus tehát az a várakozás, amely a kormányzattól, a központi költségvetéstől a járványhelyzetben is aktív magatartást vár el. A tanulmányban vizsgált esetben az állami intézkedések iránti igényt a hiány teremti meg, nevezetesen az, hogy azok közül sem tud mindenki hozzájutni a védőfelszerelésekhez, akik azt meg tudnák fizetni.

3.2. Kormányzati intézkedések lehetősége

Az állami intézkedések és ezek elmaradásának etikai megítélése előtt feltétlenül tisztázni kell azt, hogy volt-e a Kormánynak jogi lehetősége a védőeszközök hiányának elhárítására, megszüntetésére. A Kormány eleve jogosult a katasztrófavédelelről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvényben meghatározott rendkívüli intézkedések megtételére. Magyarországon a koronavírus elleni védekezésről szóló 2020. évi XII. törvény¹² és a veszélyhelyzet kihirdetéséről szóló 40/2020. (III. 11.) Korm. rendelet – a katasztrófavédelmi jogosultságokon túlmenően – széles körű lehetőséget biztosított a Kormány számára a piaci folyamatokba történő beavatkozásra. A Kormány a veszélyhelyzetben az állampolgárok élet-, egészség-, személyi-, vagyon- és jogbiztonságának, valamint a nemzetgazdaság stabilitásának garantálása érdekében rendeletével egyes törvények alkalma-

12 Az Országgyűlés annak érdekében, hogy a Kormány a covid-19 fertőzés okozta tömeges megbetegedést okozó, 2020. évben bekövetkezett humánjárvány megelőzésére, illetve következményeinek elhárítására valamennyi szükséges rendkívüli intézkedést megtehesse, szem előtt tartva különösen annak lehetőségét, hogy az Országgyűlés ülésezése a humánjárvány következtében szünetelhet, annak tudatában, hogy vészterhes időkben felelős döntéseket kell hozni, és hogy az eddig megtett – és a potenciálisan előttünk álló – intézkedések szokatlan és idegen korlátozásnak tűnnek, de ezek betartása, az összefogás és a fegyelmezettség a magyarság legfontosabb erőforrása lehet, a közös cselekvés, a nemzeti összefogás, az egészségügyben és a rendfenntartásban dolgozók, illetve valamennyi érintett áldozatos munkája elismerésével, a Kormány veszélyhelyzetben alkotott rendeletei hatályának meghosszabbítására vonatkozó felhatalmazás megadására és kereteinek meghatározására a következő törvényt alkotja.

zását felfüggesztheti, törvényi rendelkezésektől eltérhet, és egyéb rendkívüli intézkedéseket hozhat.¹³ A Kormány ezt a jogkörét – a szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan – a 40/2020. (III. 11.) Korm. rendelet szerinti humánjárvány megelőzése, kezelése, felszámolása, továbbá káros hatásainak megelőzése, illetve elhárítása céljából gyakorolhatja.

3.3. Állami szervek szerepvállalása

A Kormányon túl egyes állami szervek kezében is olyan lehetőségek vannak, amelyek – bizonyos körben – alkalmasak lehetnek a jelzett hiányjelenségekkel, azok okaival, okozóival szembeni fellépésre. Mindenek előtt a Gazdasági Versenyhivatal említhető a hiány mesterséges előidézőivel szembeni fellépésre – a létesítő okmányában eleve biztosított – feljogosított szervezetként.

4. A hiány kezelése állami beavatkozás útján

A kereslet és a kínálat közötti összhang hiányát az állam többféle módon kezelheti. Két fő irány különböztethető meg a kínálat bővítése, és a kereslet visszafogása.

A kedvezőbb megoldás a kínálat bővítése, mivel így a kereslet és a kínálat összhangja az igények magasabb szintű kielégítésével valósulhat meg. A kínálat bővítésének azonban komoly nehézségei lehetnek. A közelmúlt történelméből jól ismert hiánygazdaság számos oka közül említhetjük a devizahiányt, amely a keményvalutáért beszerezhető áruk mennyiségét fogta vissza, és az ideológiát, amely a nehézipar fejlesztésére juttatta a források zömét és kevésbé fontosnak ítélte a háztartások gépesítését, utóbbit kispolgárinak bélyegezve („frizsider-szocializmus”). Általános problémaként jelentkezett az, hogy az állami tulajdonban álló gyártók nem voltak igazán érdekeltek abban, hogy több (és jobb) terméket állítsanak elő. A szocialista tervgazdaságban hiányt keltő körülmények piactudományi körülmények között háttérbe szorultak, de – mint azt az 1. és a 3. pontban bemutattuk – a kínálat bővítésének ekkor is vannak objektív technológiai korlátai, hogy csak a gyártókapacitások kiépítésének, bővítésének az időigényét említsük.

A kereslet visszafogása elsősorban állami dominanciájú gazdaságban alkalmazható eszköz. A jövedelmek alacsony szinten tartása eleve sokakat kizár abból, hogy a létfenntartáshoz szükséges alapvető termékek körén kívül más árukat megszerezhessenek. A hiánycikkek árának mesterséges

13 2020. évi XII. törvény 2. § (1) bek.

magasan tartása kifejezetten az olyan termékek iránti vásárlóerőt csökkenti, amelyekből kevés van.

Piacgazdasági viszonyok között a bérek szintjét már nem egyedül az állami döntések határozzák meg és kevés eszköz áll rendelkezésre ahhoz, hogy bizonyos termékek árát magasan tartsák.

Összességében tehát megállapítható, hogy az állam kínálatnövelő és keresletcsökkentő eszközeinek alkalmazásától együttesen sem várható a hiány teljes körű kiküszöbölése, de annak mérsékléséhez és gyorsabb megszüntetéséhez hozzájárulhat az állami beavatkozás.

5. Állami fellépési eszközök az elszabadult piaci árak megfékezésére

5.1. Kormányzati intézkedések az árszabályozás körében

Az állami árszabályozás azáltal, hogy az intézkedés hiányában kialakuló piaci áraknál alacsonyabb szinten rögzíti egyes termékek árait, hozzájárul ahhoz, hogy a vírussal szembeni egyéni védekezéshez szükséges termékeket azok is megvásárolhassák, akik a piaci árat nem tudnák megfizetni. Egy ilyen lépés – a korábban kifejtettek alapján rövid távon is – egyszerre keresletnövelő hatású (mert nő a terméket megvásárolni képes személyek köre) és kínálatbővítő hatású (mert csökkenti a felhalmozás útján a piacról kikerülő árumennyiséget).

5.1.1. Egyéni védőeszközök hatósági árrassá nyilvánításának lehetősége

Járható út lett volna a fertőzéssel szembeni védelmi eszközök hatósági árrassá nyilvánítása. Ezzel az eszközzel piacgazdasági viszonyok között ugyan ritkábban élnek, de nem példa nélküli az alkalmazása, főként a közüzemi díjak (víz, gáz, villanyáram) terén, de pl. a taxi szolgáltatás kapcsán is. Tény, hogy a szájmaszkoknak többféle kategóriája létezik, attól függően, hogy milyen nagyságú részecskék kiszűrésére alkalmasak. A termékek típusválasztéka azonban nem annyira gazdag, ami lehetetlenné tenné a – termék kategóriákként differenciált – hatósági árak bevezetését.

A hatósági ár piacgazdasági viszonyok között jellemzően inkább az infláció fékezésének az eszköze, tehát nem az árak növelése, hanem csökkentése irányába hat. Valójában a vírusfertőzéssel szemben igénybe vehető eszközök esetén a hatósági ár bevezetésével éppen azt lehetett volna elérni, hogy egyes kereskedők ne kérjenek kiugróan magas árat ezekért a termékekért, miközben a hatósági ár – szokatlan módon – a korábbi piaci árnál magasabb lett volna.

Magyarországon nem került sor hatósági ár bevezetésére az egyéni védőfelszerelésekre vonatkozóan. Az emberek megfizették az olykor irreálisan magas árakat, féltvén gyermekeiket, szeretteiket. Az, hogy a védőfelszereléseket nem minősítették hatósági árássá nem tekinthető jogellenes lépésnek. Etikai szempontból azonban kifogásolható az állami intézkedés elmaradása, amely hozzájárult ahhoz, hogy a kiskeresetűek átmenetileg ne jussanak hozzá a szükséges védőfelszerelésekhez. Megítélésünk szerint szerencsés lett volna az egyéni védőfelszerelések tekintetében a hatósági árak bevezetése, még akkor is, ha valószínűsíthető, hogy az intézkedés hatására növekedett volna a termékek feketepiaci értékesítése. (A készlet egy részének a feketepiacon történő értékesítése – más szempontból – de szintén azt eredményezte volna, hogy sok potenciális vásárló a hagyományos beszerzési csatornákon áruhiányt tapasztalt volna.)

5.1.2. Tesztek hatósági árássá nyilvánítása

Említést érdemel, hogy a járvány második hullámában az állam alkalmazta a hatósági árássá nyilvánítást a vírus tesztekre vonatkozóan. Ez azért is indokoltnak tekinthető, mivel a tesztek elvégzése bizonyos esetekben kötelező volt, így megnőtt annak az esélye, hogy egyes vállalkozók kihasználják a választási lehetőséggel nem rendelkező igénylők kiszolgáltatott helyzetét. Más kérdés, hogy a bevezetett szabályok más – az 5.3. pontban bemutatásra kerülő – etikai problémákat vetettek fel.

5.2. Kormányzati intézkedések a kínálat növelése érdekében

5.2.1. Importnövelés

Szemben azzal, hogy a kormányok igyekeznek diplomáciai eszközökkel is támogatni államuk termelőinek exporttevékenységét, piacgazdasági körülmények között általában nem tekinthető állami feladatnak, hogy lépéseket tegyen az import növelése érdekében. A lélegeztetőgépek, szájmászok hiánya azonban arra készítette Magyarországot Kormányát, hogy előmozdítsa ezeknek a termékeknek Kínából való behozatalát, így felkészülve a betegek számának várható jelentős növekedésére. Sorra érkeztek a hiánycikkkel megrakott nagy szállítógépek. Az állami fellépés mindenképpen etikusnak minősíthető. A diplomáciai eszközökkel támogatott import hozzájárult a kezdeti hiány megszüntetéséhez, továbbá megnyugtató lélektani hatással is járt, mivel az emberek kevésbé érezték magukat kiszolgáltatottnak.

5.2.2. Az állam gazdasági szerepvállalása

Előre kell bocsátani azt, hogy piacgazdasági körülmények között az államnak nem feladata állami tulajdonú gyártókapacitások létesítése. Pandémia idején azonban mégis logikus lépés lett volna az, hogy az állam által működtetett gazdaságilag szervezettekben, intézményekben elkezdjék gyártani a hiánycikket. Azokban a börtönökben, ahol a rabokat ágynemű varrásával foglalkoztatják célszerű lett volna azt megfontolni, hogy átmenetileg a varrógépeket ne párnacihák szegésére, hanem szájmaszkok előállítására használják. Az alkoholos kézfertőtlenítő folyadék előállításának ismert a receptje, így néhány állami résztulajdonban álló szeszfőzde is besegíthetett volna a hiány leküzdésébe. Nem tudunk ilyen lépésekről, vagy ha sor került ilyenre, az megkésve történt, és nem szüntette meg a hiányt.

Az állami intézkedés hiánya semmiképpen nem jogellenes magatartás. Közgazdaságilag sem kifogásolható annak elmaradása, hogy az állami tulajdont az eredeti rendeltetésétől eltérő célra vegyék igénybe, hiszen egy piacgazdaságban tevékenykedő államnak nem ez a feladata, és az sem teljesen biztos, hogy a termékváltás profitot hozott volna. Tanulmányunk nézőpontjából azonban etikai mulasztásnak tűnik a lehetséges állami segítő beavatkozás elmaradása.

Megjegyzést érdemel azonban az, hogy a veszélyhelyzet során a MOL – termékválasztékát bővítve – elkezdett fertőtlenítő folyadékot gyártani. Nem tudni, hogy a gyártás megkezdése kizárólag vállalati elhatározáson alapult az üzemanyag eladásokból származó bevételek csökkenésének az ellensúlyozására és a felszabaduló kapacitások kihasználására, vagy abban a kormányzatnak is volt szerepe. Etikai szempontból pozitívan értékelendő a kormányzati nyomásgyakorlás, ha volt ilyen. Jogi szempontból sem az egyedi tulajdonosnak, sem a közgyűlésnek – amely a tulajdonosok összességét képviseli – nincs formális jogköre arra, hogy új termék gyártásba vételéről döntést hozzon, mert az ilyen döntés meghozatala az ügyvezetés hatáskörébe tartozik. Kérdés, hogy a MOL-ban egyre csökkenő mértékű állami tulajdon biztosít-e lehetőséget arra, hogy az állam informálisan beleszóljon a gyártmányszerkezet alakításába.

5.2.3. A kézfertőtlenítő termékek hazai előállításának könnyítése

A vonatkozó jogszabályok módosításával lebontottak néhány olyan adminisztratív akadályt, amely fékezte az alkohol járványügyi célú felhasználását. A 83/2020. (IV. 3.) Korm. rendelet – többek között – a biocid termék gyártásához szükséges alkohol beszerzésével kapcsolatban a korábbtól eltérő

szabályokat vezetett be. Módosítva a korábbi előírást¹⁴ a kormányrendelet lehetővé tette azt, hogy a fertőtlenítésre használt biocid termék gyártásához szükséges alkohol, mint hatóanyag bármely forrásból beszerezhető legyen.¹⁵ Gyorsították az engedélyezési eljárást azáltal, hogy az alkoholos fertőtlenítő folyadék előállításának megkezdését elegendő volt a korábbinál később – a gyártás tervezett megkezdését megelőző 12 órával – bejelenteni az állami adó- és vámhatóság részére.¹⁶ Végezetül az állam lemondott a kézfertőtlenítők céljára használt alkohol után járó adójövedelméről.¹⁷

5.2.4. A Magyarországon előállított termékek 'itthon tartása'

A hazai keresletnek megfelelő kínálat azáltal is biztosítható, ha átmenetileg korlátozzák az itthon előállított termékek exportálását. Az export korlátozása szokatlan és meglehetősen kemény lépés piacgazdasági körülmények között. Olyan súlyú intézkedés, ami az Európai Unió egyik alapvető szabadságát, az áruk szabad áramlását is érintheti. A magyar gyakorlatban egy olyan gyógyszeripari hatóanyaggal kapcsolatban merült fel az export korlátozásának a gondolata, amely – egyes előzetes vizsgálatok alapján – eredményes eszköznek tűnt a covid-19-cel szemben. Az egyes gyógyszerek kivételével kapcsolatos intézkedésekről szóló 64/2020. (III. 25.) Korm. rendelet megtiltotta a hydroxychloroquine-sulfat hatóanyag, valamint hydroxychloroquine-sulfat hatóanyagot tartalmazó gyógyszer és gyógyszergyártás köztes termékének Magyarországról gyógyszer-nagykereskedelmi tevékenység, illetve bármely más üzletszerű forgalmazási tevékenység keretében történő kivitelét a veszélyhelyzet idején.¹⁸ Mivel a részletesebb vizsgálatok nem támasztották alá a remélt gyógyhatást, az exportkorlátozást rövidesen feloldották.

Az intézkedés etikai szempontból kívánivalót hagyott maga után. Az etikai fenntartások leginkább egy ellenpéldával érzékeltethetők. A koronavírus elleni oltóanyag kifejlesztése esetén vélhetően nem tartanánk etikusnak egy másik

14 A biocid termékek engedélyezésének és forgalomba hozatalának egyes szabályairól szóló 316/2013. (VIII. 28.) Korm. rendelet.

15 83/2020. (IV. 3.) Korm. rendelet 4. §.

16 83/2020. (IV. 3.) Korm. rendelet 6. § (1) bek.

17 Az ideiglenes biocid engedélyben meghatározott összetételű fertőtlenítőszer gyártása esetén nem kell alkalmazni a jövedéki adóról szóló 2016. évi LXVIII. törvény 133. § (2) bekezdését – mondta ki a 83/2020. (IV. 3.) Korm. rendelet 6. § (2) bek.

18 64/2020. (III. 25.) Korm. rendelet az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány megelőzése, illetve következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében elrendelt veszélyhelyzet során egyes gyógyszerek kivételével kapcsolatos intézkedésekről 1. §.

ország azon intézkedését, hogy az oltóanyagot csak azt követően lehet más országokban értékesíteni, ha a kifejlesztő gyógyszergyár székhelye szerinti országban már minden érdeklődő megkapta az oltást. Ugyanígy éreznénk a covid-19 elleni gyógyszert érintő korlátozás tekintetében is. A magatartás etikai megítélését nyilvánvalóan nem befolyásolhatja az a körülmény, hogy haszonélvezői vagyunk-e az intézkedésnek, vagy az hátrányos számunkra. Az export korlátozása etikátlannak minősül. E tekintetben az erkölcsi és a jogi megítélés azonos, hiszen az Európai Unió jogellenesnek minősíti a vámokkal azonos hatású intézkedéseket, amelyek az áruk és szolgáltatások szabad áramlásának útjában állnak.

5.3. Államilag előírt fizetési kötelezettség

Pandémia idején az árak csekély hatást gyakorolnak a kereslet és kínálat alakulására. Magyarországon egyedül a tesztekért fizetendő ellenérték bevezetése kapcsán törekedtek arra, hogy a felmerülő költségeket (vagy azok egy részét) a szolgáltatást igénybe vevő személyre telepítsék. A fizetési kötelezettséget arra alapozva vezették be, hogy a tesztet igénybe vevő személy – kedvező eredmény esetén – elkerülheti, vagy lerövidítheti az egyébként rá váró otthoni karantént. Jogszerű, de – véleményem szerint – nem etikus egy olyan vizsgálat költségét megfizettetni, amely nem csupán a vizsgált személy, hanem a közösség érdekét is szolgálja. Abban az esetben, ha a vizsgálat azt állapítja meg, hogy az illető fertőzött, nem térhet vissza a munkába és fennmaradnak a rá vonatkozó korlátozások. Ilyenkor nem állítható az, hogy a tesztelés az ő érdekeit szolgálta. A fizetési kötelezettség azokat is terheli, akik tünetmentesek és egyéb okból sem kell karanténban tartózkodniuk. Ilyen helyzetben a teszt elvégzése másokat véd a megfertőződéstől azáltal, hogy meggátolja a fertőzés továbbadását a tesztelt személy karanténba helyezése által. Tény, hogy a teszt elvégzése lényeges információval szolgál a tesztelt személy számára, de ő nem tekinthető egyedül érintettnek, ami azt indokolná, hogy a költségeket egyedül neki kelljen viselnie. Megítélésem szerint olyanokat is a költségek viselésére köteleztek, akik számára a tesztelést ingyenesen kellett volna biztosítani. Így a hatósági ár bevezetése a piacinál alacsonyabb ellenértékre tekintettel – az 5.1.1. pontban írtak szerint – etikus lépésnek minősül, de a tesztek általánosan térítésköteles volta erkölcsi szempontból kifogásolható. Valószínűleg a döntés meghozatala során azt sem vették figyelembe, hogy az otthoni karantén idejének rövidülése a karantén szabályok betartásának ellenőrzésével felmerülő költségeket is csökkenti, ami költségvetési megtakarítás.

Az egészségügy területén a piaci viszonyok egyébként is sajátosan érvé-

nyesülnek, hiszen a munkajövedelmeket terhelő társadalombiztosítási hozzájárulásnak kell(ene) fedeznie a gyógyítással és megelőzéssel járó kiadásokat. A szolgáltatás és ellenszolgáltatás egyenértékűsége nem az egyes paciens és az egészségügyi szolgáltató kapcsolatában, hanem társadalmi méretekben kell, hogy megvalósuljon akként, hogy a társadalombiztosítási célú járulékbefizetések összege fedezi az egészségügy kiadásait.¹⁹

6. Egyéb állami intézkedések

A tanulmányunkban vizsgált hiányjelenségekkel szembeni fellépésre – a kormányzati intézkedéseken túl – egyes állami szerveknek is lehetőségük nyílt. Közülük a Gazdasági Versenyhivatal (GVH) eredeti hatáskörei között találunk olyan versenyjogi és fogyasztóvédelmi alapú intézkedési lehetőségeket, amelyek – bizonyos körben – alkalmasak lehetnek a hiány kezelésére.

6.1. Kartell vizsgálat

A GVH hivatalból vizsgálatot indíthat olyan helyzetben, amikor a körülmények a gazdasági szereplők összejátszására utalnak. Amikor a piacon olyan ármozgások figyelhetők meg, amelyeket gazdasági folyamatok nem indokolnak, akkor fölmerülhet annak a gyanúja, hogy cégek megállapodása alakítja az árakat. Előfordulhat, hogy a gyártók döntenek közösen az áremelésről, de az sem ritka, hogy a nagykereskedők egyeztetik áraikat.

Nem tudni, hogy felmerült-e az összejátszás gyanúja és azt sem, hogy a GVH folytatott-e vizsgálatot. A vírussal szembeni védekezési eszközök kapcsán árkartell megállapítására 2020 október 22. napjáig nem került sor.

6.2. Gazdasági erőfölénnyel való visszaélés vizsgálata

A GVH vizsgálhatta volna azt is, hogy a szájmaszkok piacán nem került-e valaki erőfölényes helyzetbe. A hazai gyártók körében elhanyagolható volt annak az esélye, hogy valaki erőfölényes pozícióba kerül, az import azonban kevesek kezében összpontosult. A Kínában gyártott orvosi maszkok importja körében lett volna esély arra, hogy megállapításra kerüljön a nagykereskedői erőfölény, esetleg néhány importőr vállalkozás közös erőfölényben léte. Az alkalmazott indokolatlanul magas árakra tekintettel a visszaélés már könnyeb-

19 Lásd HOMICSKÓ Árpád Olivér – HAJDÚ József (szerk.): *Bevezetés a társadalombiztosítási jogba*. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2020.

ben megállapítható lett volna. Nincs tudomásunk arról, hogy a GVH vizsgálta volna azt, hogy az orvosi szájmazsok ára vajon gazdasági erőfölénnyel való visszaélés miatt emelkedett volna meg. Az tény, hogy ezen eszközök kapcsán a GVH 2020 október 22. napjáig nem hozott határozatot.

Megjegyzendő azonban, hogy a GVH aktívabb fellépésétől sem lehetett volna alappal remélni az árak azonnali letörését és a kialakult hiányhelyzet villámgyors megszüntetését. Egy jogsértés versenyhatósági megállapítása legfeljebb a jövőre nézve befolyásolhatta volna az árakat. Azok a vásárlók, akik a piaci árnál – a kartell vagy a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés miatt kialakuló – magasabb árat már megfizették egy speciális megoldás révén kaphatták volna csak vissza az árkülönbözetet. Kötelezettségvállalási eljárás keretében az eljárás alá vont vállalkozások visszafizethetik a kartellár és a piaci ár közötti különbözetet vásárlóiknak. Ilyenkor a GVH nem állapít meg jogsértést. A versenyjogi jogsértés következtében bekövetkező túlárazás még így sem lett volna teljes körűen orvosolható, mivel a vásárlók közül csak kevesen őrzik meg blokkjaikat, márpedig pénztárbizonylat hiányában nem tudják igazolni azt, hogy jogosultak lennének pénzvisszatérítésre.

6.3. A 'hiszékenységi kereslet' visszaszorítása

A még mindig nem pontosan ismert hatásmechanizmusú vírussal szemben az orvosok és a kutatók számos meglévő gyógyszert, hatóanyagot kipróbálnak. Néha elegendő, ha kiszivárog az, hogy vizsgálnak egy szert, és a reménykedő emberek máris rohannak megvásárolni azt. Nagyon precízen kell fogalmaznia annak, aki tájékoztatást ad folyamatban lévő vizsgálatokról, nehogy a nagyközönség félreérthesse szavait. Egyértelműen etikátlannak tekinthető a kellő alap nélkül reményt keltő tájékoztatás.

Jogi jelentősége is lehet a hasonló eseteknek. A fogyasztókkal szembeni tisztességtelen tájékoztatásnak minősül annak valótlan állítása, hogy az áru alkalmas betegségek, illetve az emberi szervezet működési zavarai vagy rendellenességei gyógyítására.²⁰ Az európai gyökerű²¹ hazai szabály sajátos felelősségi normát tartalmaz. Elsősorban az felel, akinek az érdekét szolgálta a magatartás, és csak – bizonyos feltételek esetén – terheli felelősség az érdekelt vállalkozással együtt a magatartást tanúsító személyt.

A GVH rendszeresen vizsgál olyan tájékoztatásokat, amelyek kellő bizonyíték

20 A fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok tilalmáról szóló 2009. évi CXLVII. törvény melléklet 17. pont.

21 Az Európai Parlament és a Tanács 2005/29/EK irányelve a belső piacon az üzleti vállalkozások fogyasztókkal szemben folytatott tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatairól.

nélkül gyógyhatásúként állítanak be termékeket.²² Félő, hogy pandémia idején is sor került olyan reklámra, amely – kellő bizonyíték nélkül – a készítmény immunerősítő hatását, esetleg a covid-19 vírussal szembeni hatásosságát állította. Ilyen esetben a GVH-nak joga van a vállalkozást eltiltani a termékkel kapcsolatban további bizonyítatlan állítások alkalmazásától és bírságot kiszabni. A veszélyhelyzet kihirdetése és 2020 október 22. napja közötti időszakban a GVH nem hozott ilyen ügyben határozatot. Megjegyzendő továbbá, hogy ha volt ilyen valótlan tájékoztatás, az nem váltotta ki a reklámozott termék iránti kereslet olyan mértékű megnövekedését, amely már hiányt okozott volna.

7. Hiányzó alkatrész gyártása és a szabadalmi jogok ütközése

Jelen tanulmány megírásához egy olaszországi hír adta a kiinduló pontot. Az egészségügyi berendezéseket gyártó olasz céget a járvány első hullámában egy alkatrész hiánya akadályozta abban, hogy több lélegeztető berendezést állítson elő és adjon át a kórházaknak, ahol nem volt elegendő ilyen készülék. Végül az alkatrészt mástól szereztek be, aki háromdimenziós nyomtató segítségével készítette az alkatrészt a korábbi szállító gyártmányának mintájára. A korábbi szállító az alkatrészen fennálló jogaira hivatkozva fellépett a hozzájárulása nélküli 3D nyomtatás ellen. Az eset jól példázza a jog és az erkölcs ütközését. A jog az eredeti szállító mellett áll, az innovatív tevékenysége nyomán megszerzett oltalmi jogokat – nagyon szűk kivételekkel – annak ellenére is biztosítja számára, hogy nem képes az igényelt mennyiség legyártására. Erkölcsi érzékünk viszont azt diktálja, hogy az életek megmentését lehetővé tevő lélegeztető berendezések gyártását ne akadályozza holmi 'jogi huzavona'. Nincs információnk arról, hogy a konkrét esetnek mi lett a megoldása. Azt azonban örömmel tapasztaltuk, hogy a magyar jogalkotó bővítette a kényszerszabadalom engedélyezésének a lehetőségét.

A szellemi alkotásokra vonatkozó korábbi joganyag is – szűk körben – lehetővé tette azt, hogy a szabadalmas indokolatlan elzárkózása esetén a jogilag védett eljárás alkalmazására, vagy a szabadalmi jog által oltalmazott termék gyártására a kérelmező – megfelelő feltételek esetén – a szabadalmas elzárkózása ellenére is engedélyt kaphasson.

A belföldi hasznosításra szolgáló közegészségügyi kényszerengedélyről szóló 212/2020. (V. 16.) Korm. rendelet alapján a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (a továbbiakban: SZTNH) az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 228. § (2) bekezdése szerinti egészségügyi válsághelyzettel összefüggő

22 Pl. Vj-003/2020, Vj-022/2020.

belföldi szükségletek kielégítése céljából közegészségügyi kényszerengedélyt (a továbbiakban: közegészségügyi kényszerengedély) a szabadalmi vagy kiegészítő oltalom alatt álló gyógyszer vagy hatóanyag, szabadalmi oltalom alatt álló orvostechikai eszköz vagy vizsgálati készítmény (a továbbiakban együtt: egészségügyi termék), vagy egészségügyi termék előállításához szükséges, szabadalmi oltalom alatt álló eljárás, berendezés vagy eszköz hasznosítására.

A belföldi hasznosításra szolgáló közegészségügyi kényszerengedély nem jelentett volna megoldást az olasz esethez hasonló problémára, mivel lélegeztető berendezés alkatrészére nem vonatkozott. Az egészségügyi termékek széles körét lehetett volna gyártani és az előállításukhoz szükséges eljárást, berendezést vagy eszközt a belföldi szükségletek kielégítése céljából a szabadalmas helyett az SZTNH-től kért kényszerengedély alapján lehetett volna ellenérték fejében²³ hasznosítani. A feltételes mód használatát az indokolja, hogy a szükséghelyzet lezárultával 2020. június 18-án ezt a jogszabályt is hatályon kívül helyezték. Célszerű lenne megfontolni hasonló rendelkezés hatályba léptetését, hiszen a közeljövőben várható a koronavírus elleni gyógyszerek és oltóanyagok megjelenése, és könnyen előfordulhat, hogy a külföldi jogosult kezdetben nem tud elegendő egészségügyi terméket Magyarországra exportálni, miközben itthon megfelelő gyártókapacitás áll rendelkezésre az oltalommal védett gyógyszer és/vagy oltóanyag előállítására.

8. Összegzés

A tanulmány alapvetően a hiánnyal kapcsolatos etikai kérdésekre koncentrált, de közben igyekezett felmutatni az éppen vizsgált jelenség jogi és közgazdasági megítélését. Ennek során azt lehetett megállapítani, hogy a pandémia kapcsán jelentkező termékhiányokkal kapcsolatban egy-egy magatartás jogi és etikai megítélése között annak ellenére is jelentős eltérés lehet, hogy a két normarendszer általában egymást segíti, támogatja. A koronavírus elleni egyéni védekező eszközök és anyagok kapcsán az egyes magatartások jogi és etikai megítélése között a különbség számottevően nagyobb annál, ami általában az élet jelenségeinek jogi és az erkölcsi minősítése során elő szokott fordulni. A társadalom életét szabályozó normarendszerek között jellemző az összhang,

23 A közegészségügyi kényszerengedélyért a szabadalmasnak megfelelő díj jár. A díjat az SZTNH állapítja meg. A díjnak ki kell fejeznie a közegészségügyi kényszerengedély gazdasági értékét, így különösen arányban kell állnia azzal a díjjal, amelyet a közegészségügyi kényszerengedélyesnek – a találmány tárgya szerinti műszaki területen kialakult licencciaforgalmi viszonyokra figyelemmel – a szabadalmassal kötött hasznosítási szerződés alapján fizetnie kellene.

az egyes normák sokszor ismétlik egymást, vagy eltérő eszközrendszerükhöz igazodó módon, sajátosan, de azonos célok érdekében lépnek fel.²⁴ Különleges helyzetekben – például háborúk idején – az az összhang kevésbé érvényesül. A világméretű járvány is olyan speciális helyzetnek minősül, amelyben az erkölcsi normák, nem csupán a jogi követelményeket megerősítő, támogató szereppel rendelkeznek, hanem önálló életet élnek. A tanulmány bemutatta, hogy a hiánnyal szembeni intézkedések, vagy elmaradásuk között is vannak olyanok, amelyeknek a jogi és az etikai megítélése azonos. Etikai szempontból nem minden esetben elegendő a közgazdasági törvényszerűségeknek megfelelő és a jogszabályi tilalmakat elkerülő magatartás. Az erkölcsi alapú elvárásoknak akkor is meg kell felelni, ha megszegésük nem minősülne jogsértésnek.

Láthattuk, hogy az indokolatlanul magas árak alkalmazása kapcsán az etikai értékítélet nem esik feltétlenül egybe sem a jogi, sem a közgazdasági értékeléssel. Etikai szempontból elmarasztalható a vállalkozásoknak az az árképzési gyakorlata, amely a járványhelyzetben életmentőnek minősülő termékekre a helyben szokásos mértékű haszonkulcsot számottevően meghaladó árrést alkalmaz.

Bemutattuk, hogy a vizsgált termékek iránti kereslet hirtelen megnövekedése hiányt eredményezett. Rávilágítottunk arra, hogy szükség van nem piaci jellegű megoldásokra a vállalkozások alkalmazkodásának felgyorsítása és a kialakult hiány enyhítése érdekében. Kormányzati intézkedésektől és egyes állami szervezetektől várható olyan beavatkozás, amely alkalmas lehet a hiányok csökkentésére, gyors megszüntetésére. Ezek késedelmes megvalósítása, elmaradása is minősülhet etikátlannak. Míg a túlárazás tekintetében az aktív magatartás kapcsán vizsgáltuk annak etikus vagy etikátlan voltát, addig az állami beavatkozási lehetőségek bemutatása során nagyobb részt az intézkedések elmaradását elemeztük etikai szempontból. A pandémia során kialakult hiány alkalmat adott arra, hogy az – etikai szempontból általában vizsgált – aktív tevékenységek mellett a passzivitás is értékeljük. Felhívtuk a figyelmet arra, hogy etikai szempontból negatívan ítélandó meg az olyan állami intézkedések elmaradása, ahol a kormánynak, vagy állami szerveknek jogi lehetősége volt olyan intézkedés megtételére, amely kedvezőbb helyzetet eredményezett volna.

A vírusfertőzéssel szemben igénybe vehető eszközökre vonatkozó hatósági ár bevezetésével elkerülhető lett volna az, hogy egyes kereskedők kiugróan magas árat kérjenek ezekért a termékekért. Magyarországon nem került

24 Lásd részletesebben MISKOLCZI Bodnár Péter: Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata. *Polgári Szemle*, 2015/4-6, 27-33.

sor hatósági ár bevezetésére a védőfelszerelésekre vonatkozóan, ami nem tekinthető jogellenes lépésnek. Etikai szempontból azonban kifogásolható az állami intézkedés elmaradása, amely hozzájárult ahhoz, hogy a kiskeresetűek átmenetileg ne jussanak hozzá a szükséges védőfelszerelésekhez. A járvány második hullámában az állam alkalmazta a tesztek hatósági árássá nyilvánítását. A hatósági ár bevezetése etikai szempontból üdvözlendő.

Etikus lépés volt az is, hogy Magyarország Kormánya diplomáciai kapcsolatait is bevetve sikeresen importált lélegeztető gépeket.

Noha piacgazdasági körülmények között az államnak nem feladata állami tulajdonú gyártókapacitások létesítése, pandémia idején azonban etikus lépés lett volna, hogy az állam által működtetett gazdálkodó szervezetekben, büntetés végrehajtási intézetekben elkezdjék gyártani a hiánycikkeket. Az állami intézkedés elmaradása semmiképpen nem jogellenes magatartás. Közgazdaságilag sem kifogásolható annak elmaradása, hogy az állami tulajdont az eredeti rendeltetésétől eltérő célra vegyék igénybe. Tanulmányunk nézőpontjából azonban mulasztásnak tűnik és ezért etikai szempontból negatív megítélésű az, hogy elmaradt a lehetséges állami segítő beavatkozás.

Etikus – noha jog által kötelezővé nem tett – kormányzati lépés volt a kézfertőtlenítő termékek hazai előállításának szorgalmazása az adminisztratív akadályok megszüntetése révén, az engedélyezési eljárás gyorsításával és az adókötelezettségek könnyítése útján.

Nem lett volna etikus – és az európai jogba is beleütközött volna –, ha érvényt szereznek az itthon előállított gyógyszer és gyógyszer hatóanyag exportálását átmenetileg korlátozó rendelkezésnek.

Etikai aggályok merülnek fel a tesztekért kötelezően fizetendő ellenérték differenciálatlan bevezetése kapcsán. Jogszerű, de – véleményem szerint – nem etikus egy olyan vizsgálat teljes költségét megfizettetni, amely nem csupán a vizsgált személy, hanem a közösség érdekét is szolgálja.

A hiányjelenségekkel szembeni fellépésre egyes állami szerveknek is van jogköre. A tanulmány bemutatott a Gazdasági Versenyhivatal hatáskörébe tartozó néhány versenyjogi és fogyasztóvédelmi alapú intézkedési lehetőséget. Nincs adatunk arra vonatkozóan, hogy az egyéni védőeszközök hiányának kialakulásában közrehatott-e kartellnek, vagy gazdasági erőfölénynek minősülő magatartás, így etikai szempontból nem értékelhető az a tény, hogy a GVH 2020 október 22. napjáig nem hozott ilyen tárgyú határozatot. A GVH jogosult szankcionálni az olyan tájékoztatást, amely kellő bizonyíték nélkül gyógyhatásúként állít be egy terméket. Elképzelhető, hogy a pandémia idején is sor került olyan reklámra, amely – kellő bizonyíték nélkül – a készítmény immunerősítő hatását, rosszabb esetben a covid-19 vírussal szembeni hatásosságát állított

ta. Ha volt ilyen valótlan tájékoztatás, az szankciót érdemel, annak ellenére, hogy nem eredményezett olyan forgalomnövekedést, amelynek hatására a reklámozott termék eltűnt volna a gyógyszertárak polcairól.

A szellemi tulajdont képező egészségügyi termék és az egészségügyi termék előállításához szükséges, szabadalmi oltalom alatt álló eljárás, berendezés vagy eszköz hasznosítását a jogosult engedélye nélkül is lehetővé tevő közegészségügyi kényszerengedély megadása etikailag helyeselhető átmeneti lépés, ha arra az egészségügyi válsághelyzettel összefüggő belföldi szükségletek kielégítése céljából kerül sor. A szükséghelyzet megszüntetésével 2020. június 18-án hatályon kívül helyezett jogintézménynek az ismételt bevezetését célszerű lenne megfontolni.

Kutatásunk az egyéni védekezést biztosító szájmasczkokra és fertőtlenítő folyadékokra koncentrált, így csak egy kis szeletét érintette a pandémia során keletkezett hiányjelenségeknek. Tanulmányunk nem tért ki a hiányok felszámolására irányuló állami intézkedések teljességére. A bevezetőben röviden utaltunk arra, hogy a veszélyhelyzet idején milyen sokféle kormányzati intézkedés bevezetésére került sor. A kutatói etika megköveteli annak jelzését, hogy a szűkebb területen tapasztalt hiányosságok nem extrapolálhatók. A pandémia idején tett és elmaradt állami lépések egészét csak a többi hiányjelenség alapos elemzését követően lehet etikai szempontból megítélni.

